

URARTU KRALLIĞI

TARİHİ VE SANATI

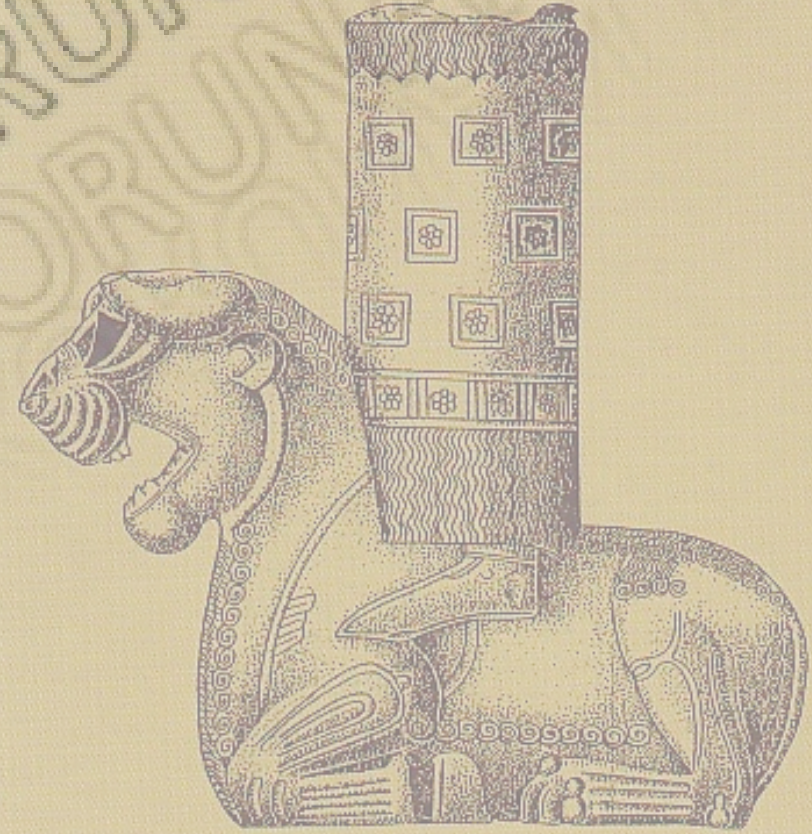
PROF. DR. ALTAN ÇİLİNGİROĞLU

Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, İzmir 1997

00000111/28

Urartu tarihi ve kültürü

MIRJO SALVINI

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI
İstanbul, 2006

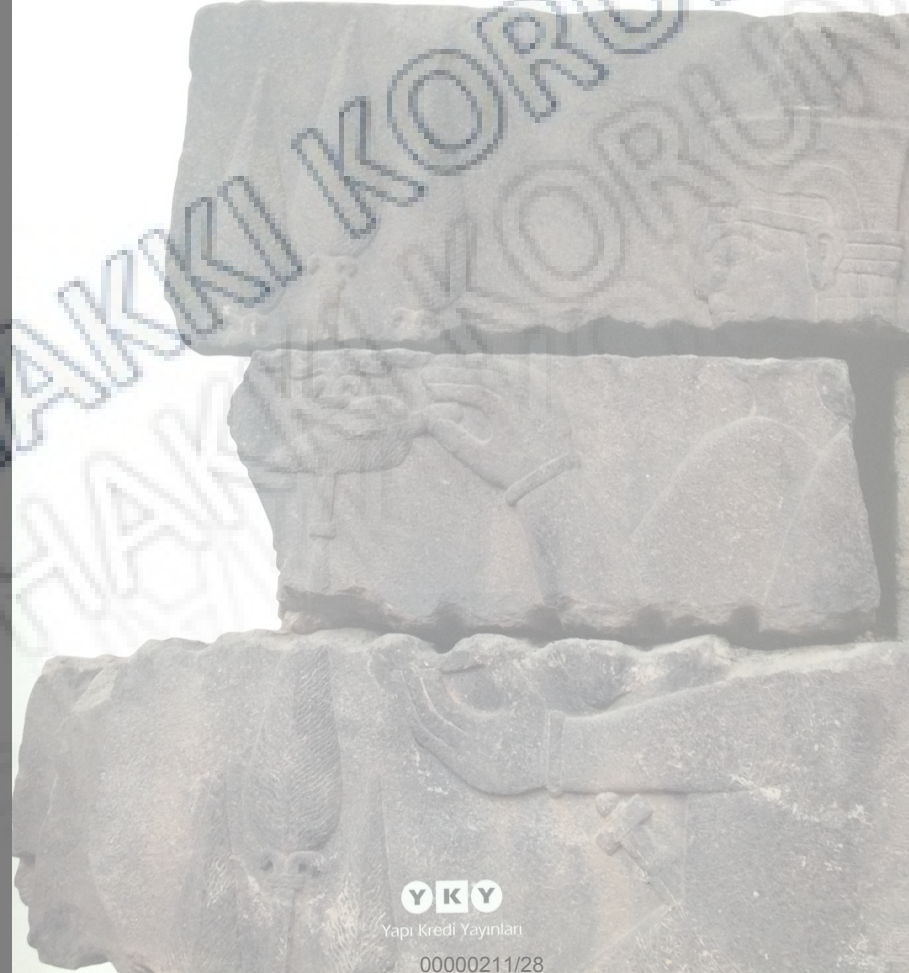
Urartu

Doğu'da Değişim

Transformation in the East

Hazırlayanlar / Editors

Kemalettin Köroğlu - Erkan Konyar

Yapı Kredi Yayınları

00000211/28

- Urartu Araştırmaları
- Urartu Coğrafyası
- Urartu
- Kaleler ve Sur Duvarları
- Tapınaklar
- Saraylar
- Sütunlu Salonlar: Apadanalar
- Kent ve Konut Mimarlığı
- Mezar Mimarlığı
- Ölü Gömme Gelenekleri
- Maden İşçiliği
- Mücevher Sanatı
- Çanak Çömlek
- Heykel ve Kabartma Sanatı
- Taş Kaplar
- Fildişi Sanatı
- Dil ve Yazı
- Din
- **ÖĞRENCİLER TARAFINDAN HAZIRLANACAK:**
 - **URARTU BÖLGESİ HARİTASI**
 - **ASUR KRAL LİSTESİ**

- **URARTU ARAŞTIRMALARI**
- M.S. 5. yüzyıl: **Koroneli Moses**

- **Semiramis** (Şammuramat)
- Urartu kralı **Menua** : "Şamram Kanalı
- Urartu kralı Menua, kanal boyunca kızı **Tariria** için bağlar yaptırdığını söyler.

"... bir kaç yıl içinde tunç kapıları ve güçlü duvarları olan muhteşem yapıları tamamlandı. Kentin içinde farklı renkteki taş bloklarından oluşan ve bazılarında balkonların yer aldığı çok sayıda yapı inşa etti. (Semiramis) Büyük bir maharet ile geniş caddeleri olan kentler planladı. Kentin doğu, kuzey ve güneyindeki dış mahallelerinde çiftlikler, yapraklı ağaçlardan ve meyve ağaçlarından oluşan koyu gölgeli ormanlar bağlar ve bahçeler tesis etti... Etrafını duvarlar ile sararak hiç kimsenin giremeyeceği ve erişemeyeceği korku ve gizemle dolu krali bir saray inşa etti... Ancak bunlar kraliçe Semiramis'in yaptıklarının tümü değildir Semiramis, Ermenistan'ın bir çok yerine üzerlerine yazıtlar kazınan steller dikti..."

- Erken Dönem araştırmacıları:
- **1827: Fransız Asya Derneği: Friedrich Eduard Schulz,**
- **1877: Henry Layard,** asistanı Hormuzd: Toprakkale kazısı
 - Clayton-Rassam-Dr. Raynolds
 - **Dr. R.D. Barnett**

Toprakkale Kazıları:

1898

Lehmann-Haupt ve W. Belck

1911-1920:

I. A. Orbeli

Rus Arkeoloji Derneği:

N.Y. Marr

Silva ve Kirsop Lake

1893, 1939:

Sevan/Gökçe Göl

Karmir-Blur

- **1938: Altıntepe**
- 1956-1957: Charles A. **Burney**
- Bu yıllarda Ekrem Akurgal, Boris Piotrovskii. R.D. Barnett.
- Daha sonraki yıllarda Mirjo Salvini ve M.N. Van Loon gibi bilim adamları Urartu arkeolojisi ve dili konularında çalışmalar yaparak bunları yayınlamışlardır

1959'dan itibaren:

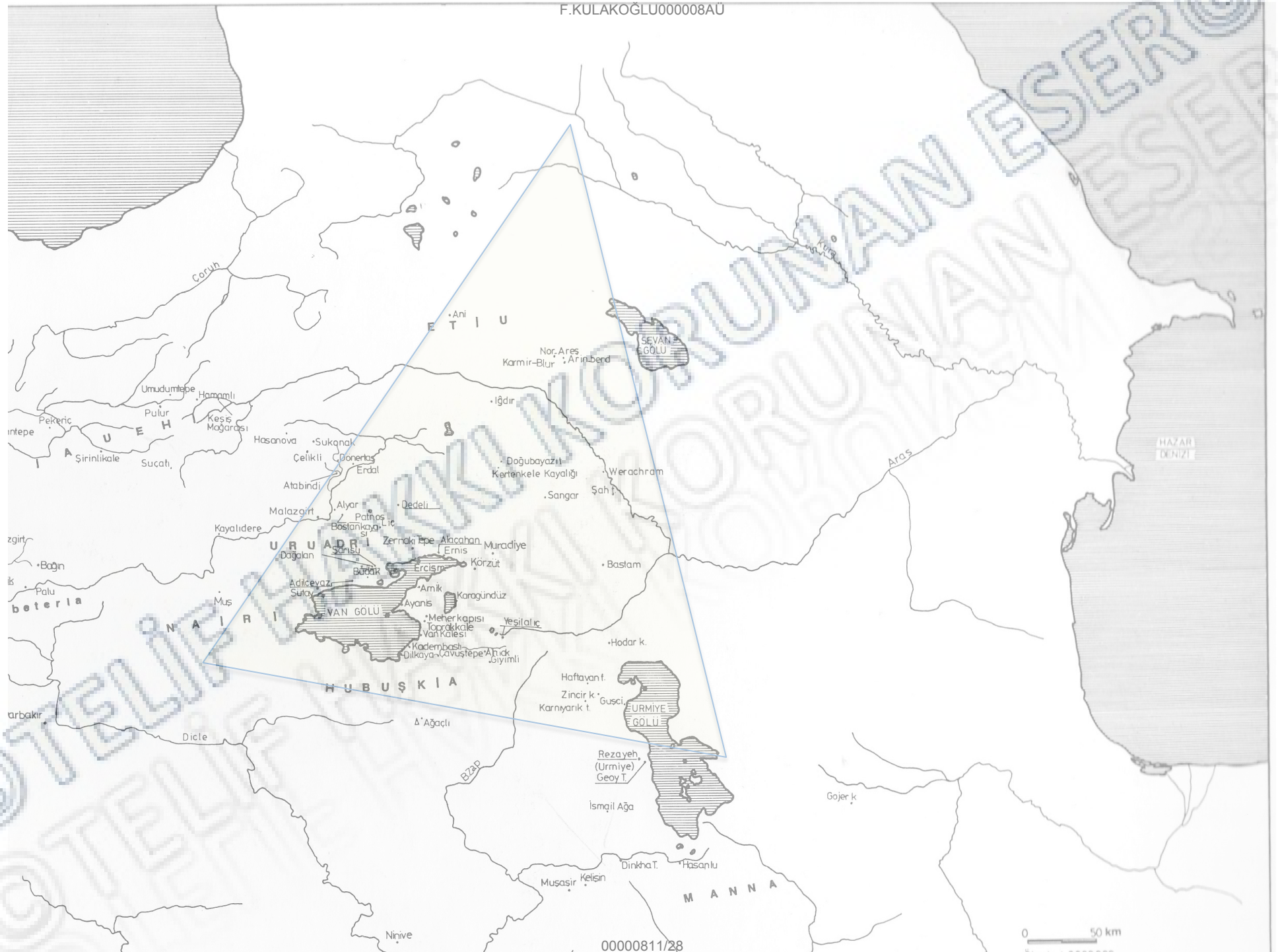
- Tahsin Özgüç: Altıntepe
- Afif Erzen: Çavuştepe, Toprakkale ve Van Kaleleri
- Emin Bilgiç ve Baki Ögün: Kef Kalesi
- Kemal Balkan: Aznavurtepe ve Giriktepe
- Charles A. Burney: Kayalıdere

Aynı yıllarda **Ermenistan'da:**

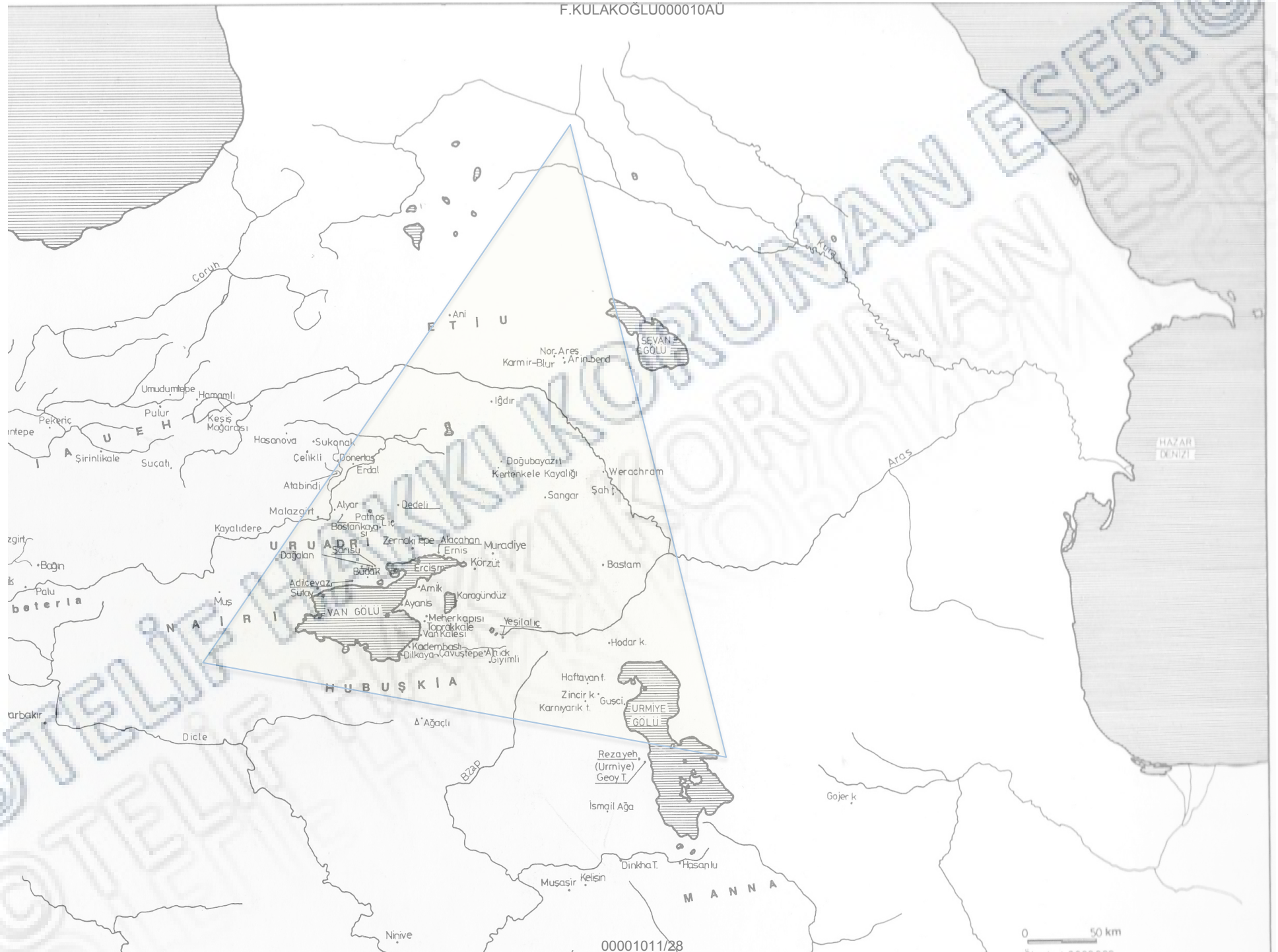
- Karmir-Blur, Arin-Berd ve Armavir-Blur

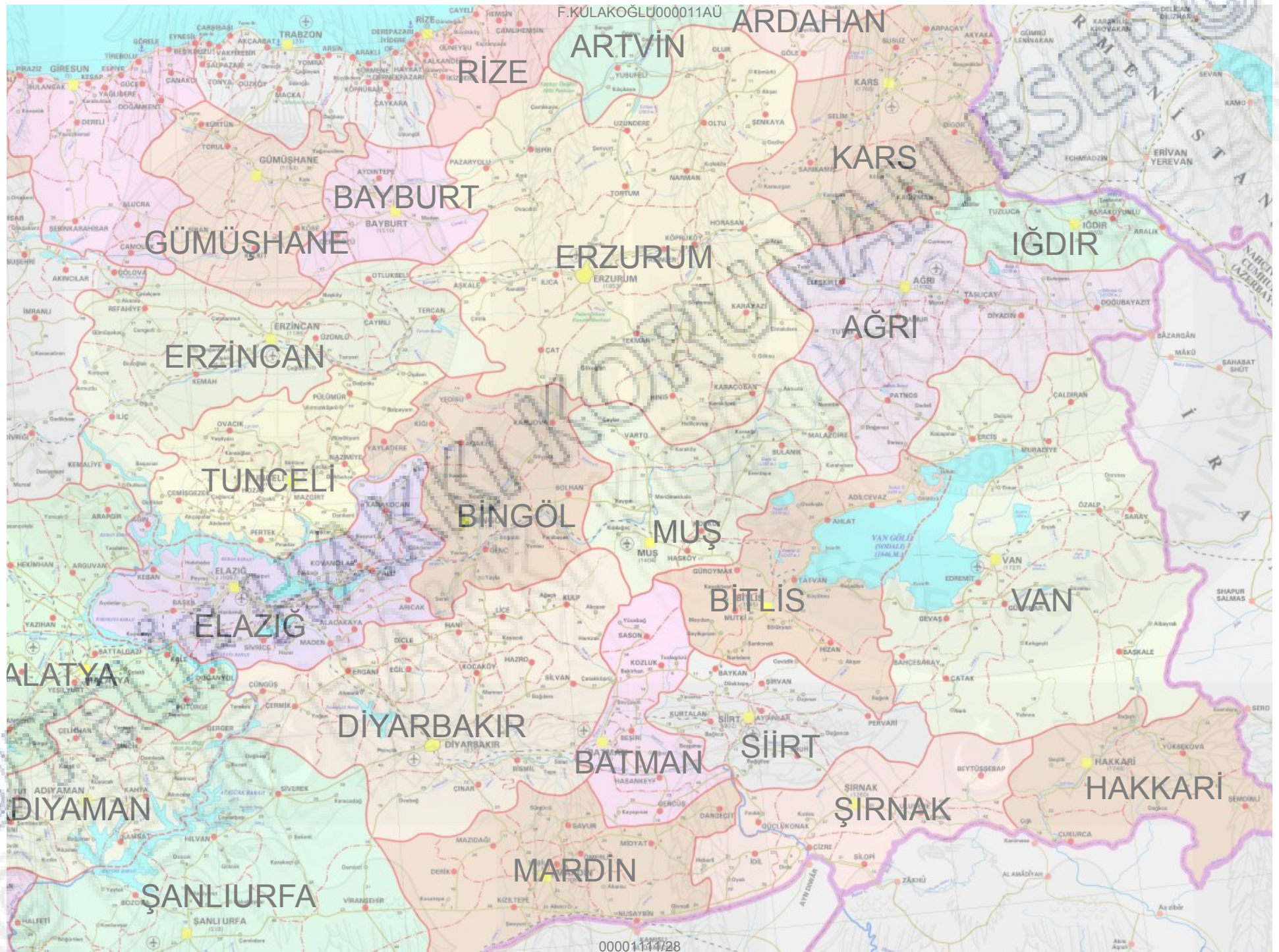
Kuzeybatı İran topraklarında:

- **W. Kleiss: Bastam**
- **Robert Dyson: Hasanlu**
- **Oscar White Muscarella: Kalatkar ve Agrap Tepe**

F.KULAKOĞLU000011AÜ

ARTVİN

ARDAHAN

RİZE

KARS

BAYBURT

İĞDIR

GÜMÜŞHANE

ERZURUM

ERZİNCAN

AĞRI

TUNCELİ

BİNGÖL

MUŞ

BITLİS

ELAZIĞ

VAN

MALATYA

DIYARBAKIR

SİİRT

ADIYAMAN

BATMAN

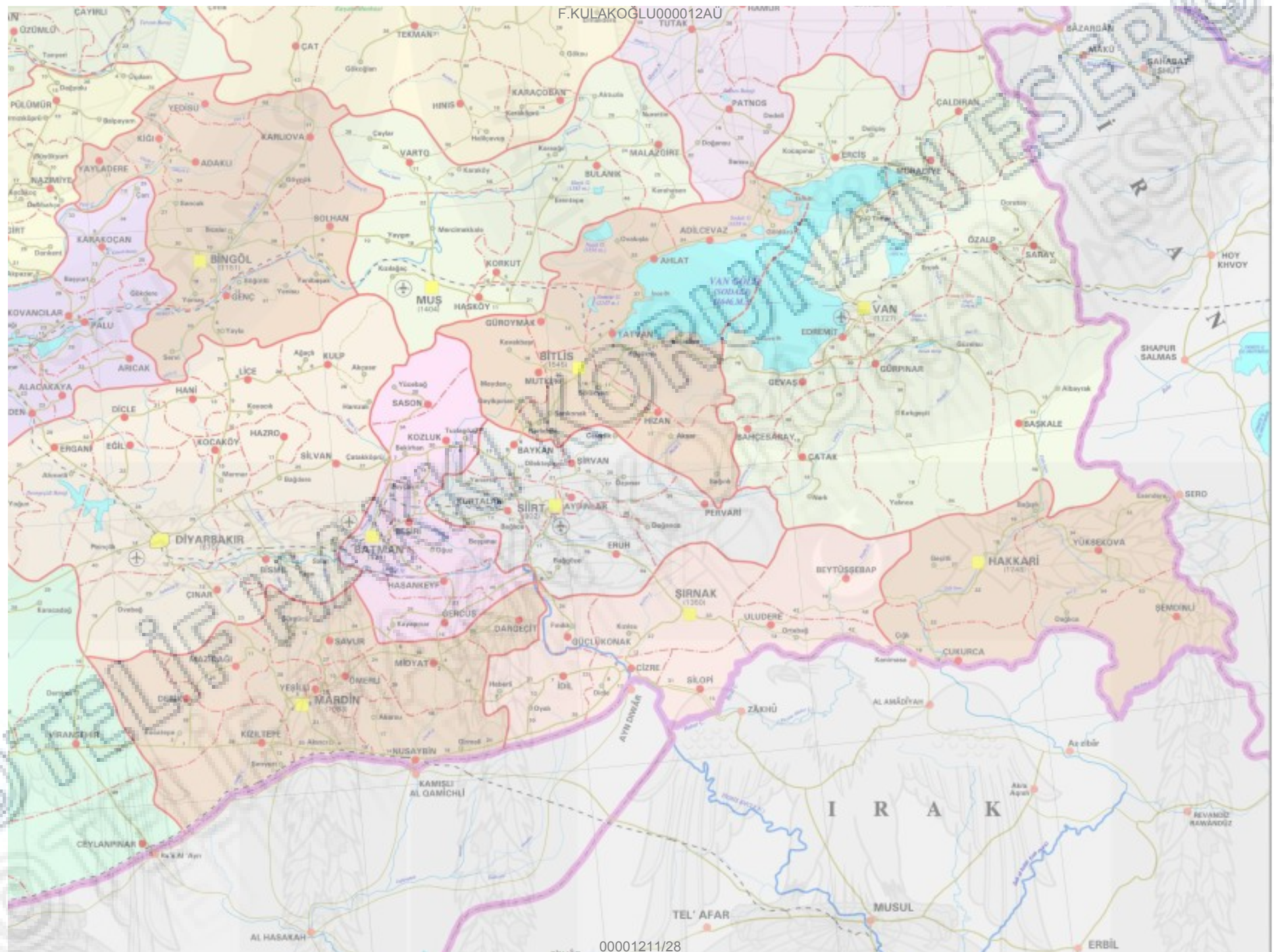
ŞİRNAK

HAKKARİ

ŞANLIURFA

MARDİN

00001144728

F.KULAKOĞLU000014AÜ

00001411/28

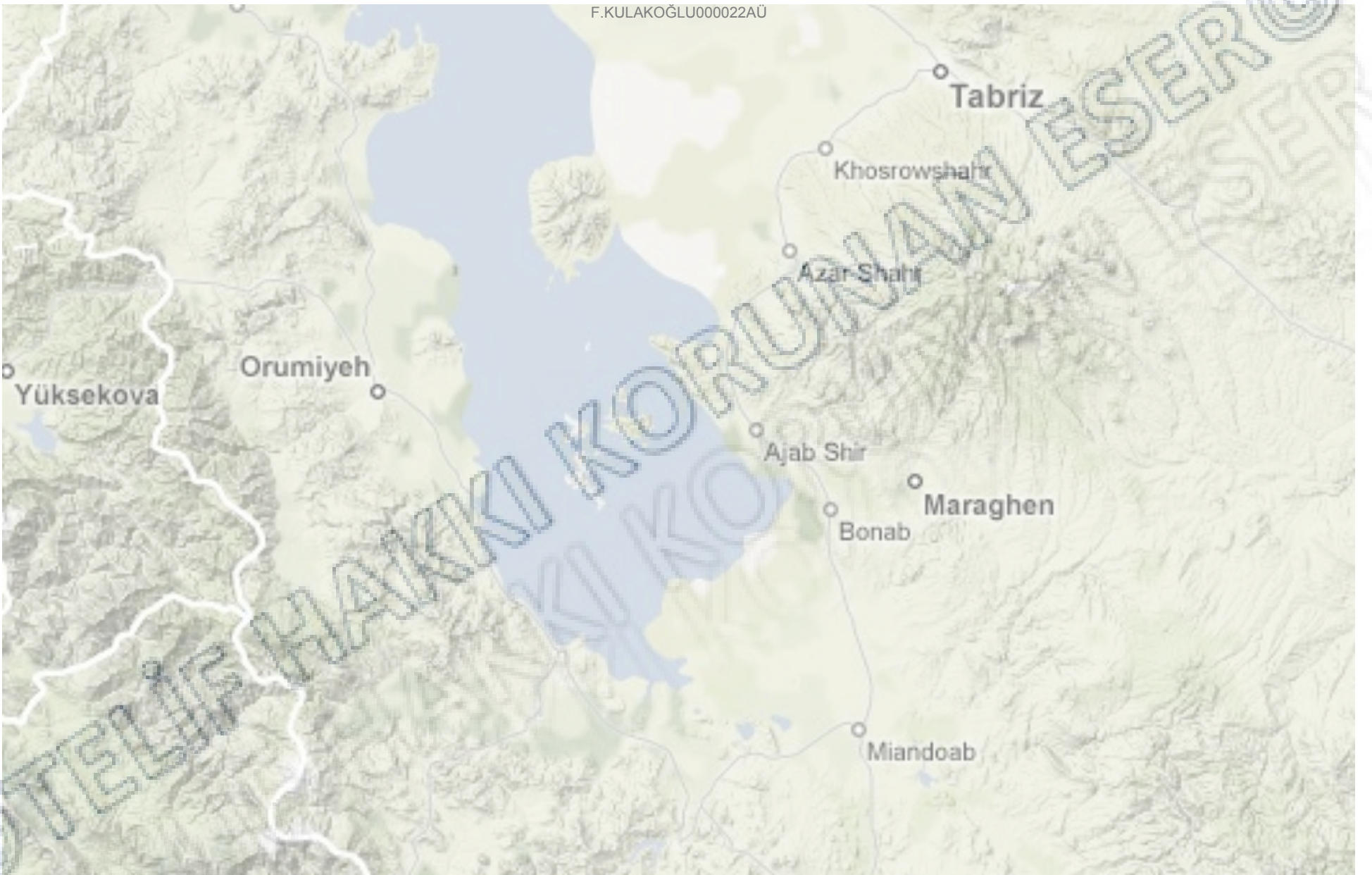

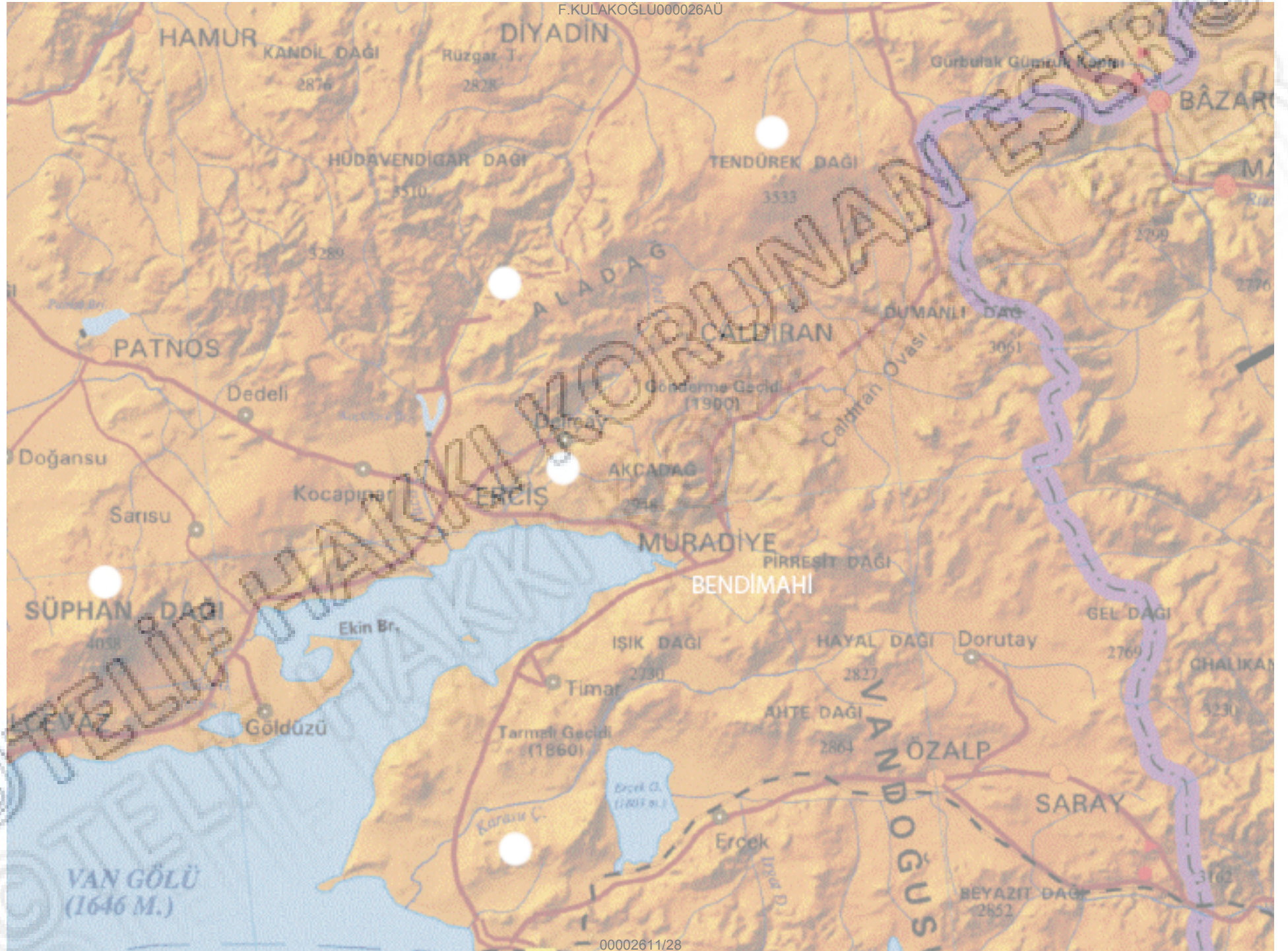

Doğu Anadolu'nun sergilediği coğrafi koşullar, çok sınırlı tarımsal faaliyetlere, küçük ve genellikle büyük baş hayvan yetiştirmeye olanak sağlamaktadır. Bu durum Urartu'nun yaşadığı yıllar için de pek farklı olmamıştır. Yüksek dağların tarım alanlarını birbirinden kopartması, bu alanlar arasında bağlantının çok sınırlı oluşu veya hayvan beslemek için yüksek yaylalara çıkmak zorunda kalınması, bir başka tanımla, **Urartu halklarının içinde yaşadıkları bu olumsuz coğrafi koşullar**, bir çelişki gibi görünse de, onların varlıklarının temel dayanağı olmuştur. Sulanabilen arazilerin çok sınırlı oluşu, Urartu yönetimini yapay sulama sistemleri yaratmağa zorlamış ve özellikle Van Gölü ve çevresinde, **Yakındoğu'nun en gelişmiş sulama yöntemlerinin uygulanması sağlanmıştır**. Bu bölgelerde yapılan yapay göller, sulama barajları ve bu barajlardan veya kerhiz gibi çeşitli kaynaklardan temin edilen sular, yapay kanallar ile sulanması gerekli ovalara taşınabilmişlerdir. Böylece doğanın sunduğu olumsuzluklar, bir ölçüde ortadan kaldırılmış ve Urartu ekonomisi için yaşamsal olan tarımsal faaliyetler yürütülebilmiştir!

Tarım alanlarının birbirinden kopuk ve etrafı dağlar ile çevrili alanlarda yer alması her bir alanın **bağımsız bir ekonomi** geliştirmesinde yardımcı olmuştur. Ovayı koruyan kale veya kalelerin bir kısmının düşman eline geçmesi, genel Urartu ekonomisi üzerinde pek fazla etkili olmamış, düşman eline geçmeyen veya düşmanın saldırmadığı alanlarda tarımsal ve hayvansal faaliyetler devam edebilmiş ve Urartu'nun genel ekonomik yapısının sürdürülebilmesini sağlamıştır. Krallık topraklarının çok farklı yerlerinde ve çok farklı büyüklükteki bu alanların tümünün düşmanın eline geçmesi mümkün olmadığından, Urartu istiladan hemen sonra kendini toplayabilmiş ve istilanın yaralarını kısa süre içinde sarabilmiştir. Bu tarımsal ceplerde inşa edilen kaleler, ülke tarımsal üretiminin farklı noktalarda depolanabilmesini ve sonuçta tümünün bir düşman saldırısı ile yağma edilmesini önlemiş olmalıdır.

Urartu nüfusunun tümünün tarım ile uğraşmadığı kesindir. **Hayvancılık** ülke ekonomisinde çok önemli bir paya sahip olmalıdır. Bu durumu tanrılara sunulan kurban listelerinde belirtilen kurbanlık hayvan sayılarından anlamak da mümkündür. Halk topluluklarının bir bölümü yarı göçebe olarak yaşamlarını sürdürmüş olmalıdır. Bugün bile hala varlığını sürdüren yazlak ve kışlaklardaki dönüşümlü yaşam, Urartu için de var olmalıdır.

Alçak ovalarda kış aylarını geçiren hayvan otlatıcıları için bir düşman tehlikesi söz konusu değildir. Askeri seferlerin sadece yaz aylarında, geçit ve yolların karla kaplı olmadığı bir mevsimde yapılabilmiş olması Urartu hayvancılık ekonomisinin sigortası olmalıdır. Sefer mevsimi içinde hayvan sürülerinin büyük bölümü Asur ordusunun ulaşamayacağı yüksek yaylalardaki meralara çekilmiş olmalıdır. Böylece yarı göçebe yaşamın gerekli kıldığı yaşam tarzı gerçekleşmiş ve daha da önemlisi zengin hayvan sürüleri Asur ordusunun yağma hareketinden büyük ölçüde kurtulabilmiştir. Bazı Asur betimlemelerinde çeşitli hayvanların ganimet olarak alınmasının gösterilmesine karşın, Asur yazıtlarında Urartu topraklarından çok miktarda hayvanın ganimet olarak alındığına ait fazla bilgi yoktur. Halbuki Urartu yazıtları sefer düzenlenen ülkelerden ele geçirilen ve Urartu'ya götürülen binlerce küçük ve büyük baş hayvandan söz etmektedir. Belki de bu eksikliği kapatmak içindir ki; bazı Asur kabartmaları üzerinde ve yazıtlarında, ağaçları yakarak doğal çevreye verilmek istenen zarar özellikle vurgulanmıştır.

Resim 1 - Hoşap Kalesinden güneye giden yot

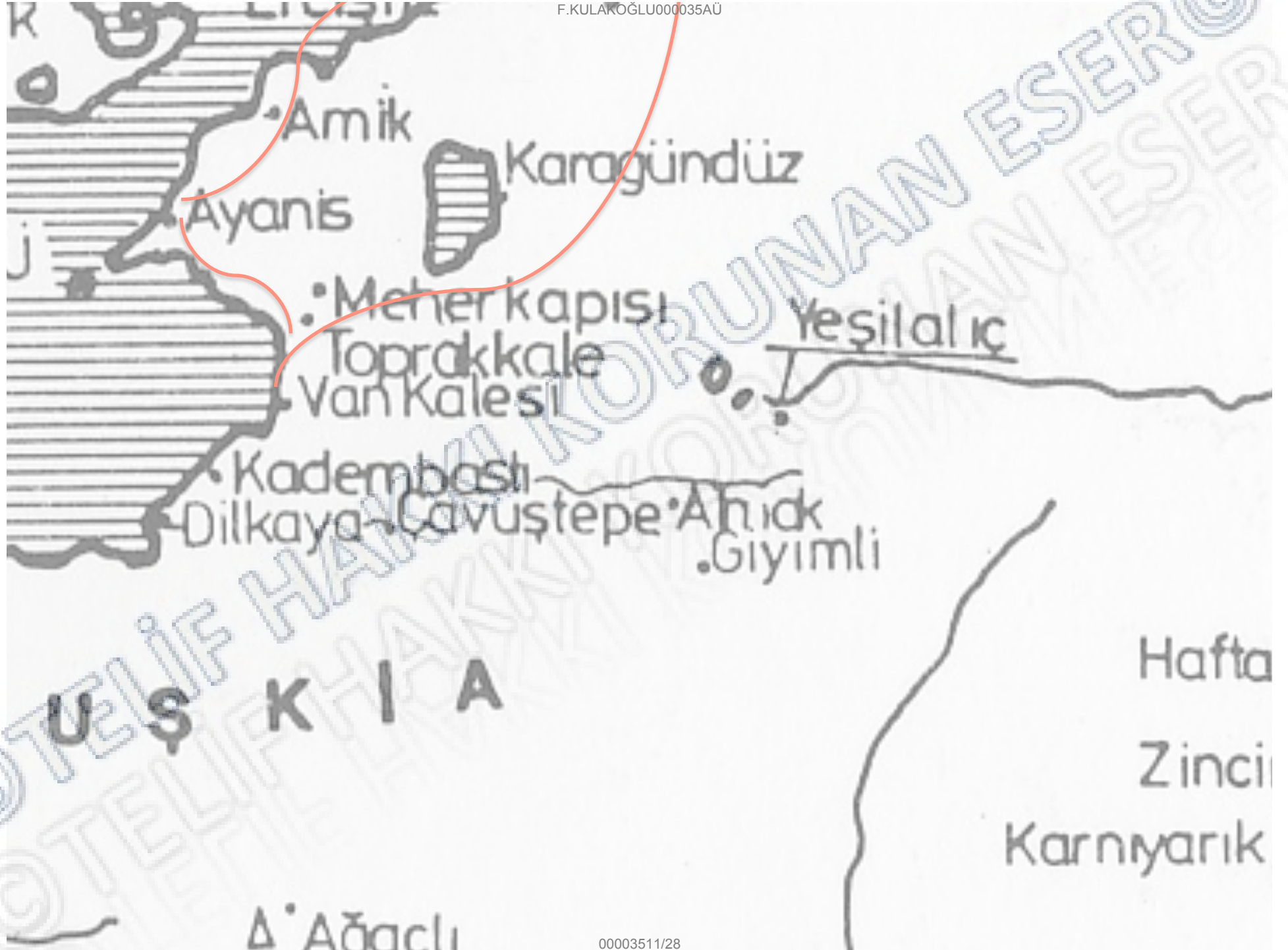
Resim 2 - Bingöl Dağları'nın üzerinde Urartu yolu

Nor. Ares
Karmir-Blur • Arin-berd

Yukarıda kısaca özetlenen yolların yılın her mevsiminde açık olduğunu düşünmemek gerekir. Van'dan, Krallığın hemen her yönüne giden yollar kış ayları boyunca karla kaplı olmalıdır. Kış aylarında bazı önemli merkezler arasındaki iletişimin nasıl sağlandığı bilinmemektedir.

Önemli merkezler ile başkent Tuşpa arasında kış nedeniyle tüm ilişkilerin birkaç aylık bir dönem için kesildiğini düşünmek zordur. Bu iletişimin bir şekilde sağlanmış olması gereklidir. **Van Gölünün** bu iletişimin sağlanmasında bir katkısının var olup olmadığı bilinmemektedir. En azından gölün yakın çevresinde inşa edilen kaleler arasındaki iletişimin sağlanmasında Van Gölünün payı düşünülebilir. Ancak bu duruma ait hiç bir yazılı veya resimli belge günümüze gelmemiştir. Güney komşu Asur'un nehirlerdeki ulaşımdan olabildiğince yararlandığı bilinmesine karşın, Urartulu kralların bu yola baş vurmamaları şaşırtıcıdır. Sanki bir tabu imişcesine Urartu sınırları içindeki göllerin bu amaçla kullanılmamasını anlamak mümkün değildir.

Urartulu yöneticilerin ve mimarların Doğu Anadolu'nun zor coğrafi koşullarını kendi istekleri doğrultusunda kullanabilmeleri, soğuk ve karlı iklime rağmen bölgeler arasında bir şekilde iletişim kurabilmeleri, sulamaya uygun olmayan toprakları yapay göletler ve kanallar kurarak sulayabilmeleri, açılan yollar ile malların ve maden ürünlerinin başkente ve buradan başka ülkelere gönderilebilmeleri, Urartu'nun doğaya karşı başarısının örnekleri olarak kabul edilmelidir. Önce de belirttiğimiz gibi; Urartu'yu bu zor çevrede var kılan, doğaya karşı elde ettiği başarılarıdır.

URARTU ÖNCEİ BÖLGE TARİHİ

Lutipri oğlu Sarduri'nin yaztı; büyük kral, güçlü kral, dünyanın kralı. *Nairi* ülkesinin kralı, eşi olmayan kral. halkın çobanı, savaştan korkmayan kral. Ben *lutipri'nin* oğlu Sarduri, krallar kralı, bütün krallardan haraç alan kral. *lutipri* oğlu Sarduri böyle **konuşur**: Bu taşları Alniunui kentinden getirdim ve bu duran (yapıyı) inşa ettim.

BÖLGENİN ERKEN TARİHİ

Tilkitepe Höyüğü,

Yılantaş Höyüğü.

Tilkitepe

III. Tabaka: M.Ö. 5. binyıl

II. Tabaka: M.Ö. 4. binyıl

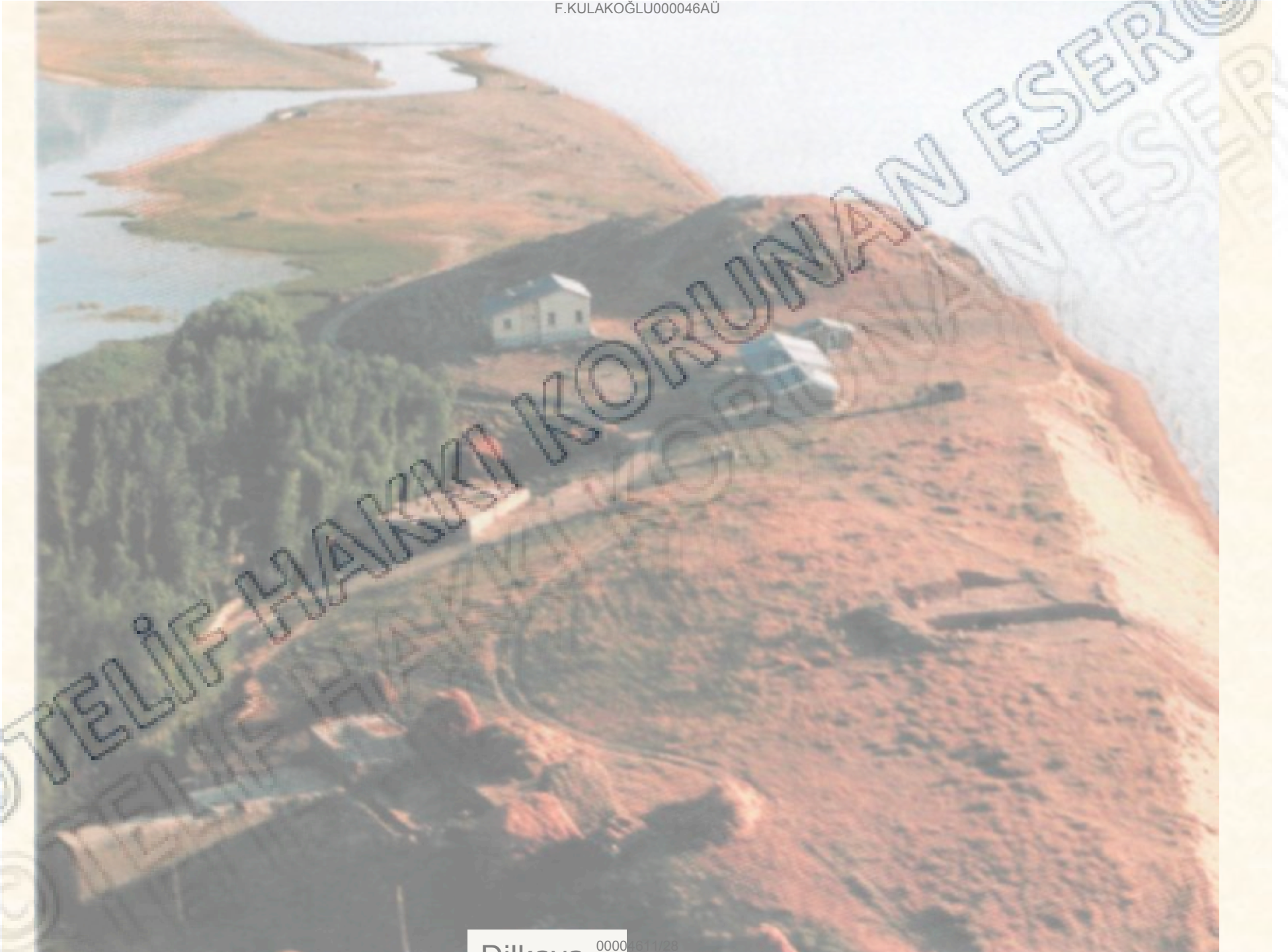
I. Tabaka: M.Ö. 3. binyıl

ESKİ TUNÇ ÇAĞ KÜLTÜRÜ

Dilkaya Höyük, Van Kalesi Höyük ve Karagündüz

Erciş ve Alacahan mezarlıkları

M.Ö. İKİNCİ BİNYIL KÜLTÜRÜ

M.Ö. 2. binyılda yörenin kültüründe **köklü bir değişikliğin olmadığı** gözlenir.

- M.Ö. 2. binyılın başlarından itibaren **Van Gölü Havzasının doğu ve kuzeydoğusunda** yeralan ülkelerde bir boyalı çanak çömlek kültürü doğmaya başlamıştır.

Tek renkli ve genellikle de gri olan kapların formları öncekilerden çok farklıdır. Arkeolojik kazılardan elde edilen bulgular, Batı İran'a gelen yeni halkların bölgeye Demir Çağlarını da getirdiğini göstermiştir.

Bu olayın tarihi Urmiye Gölü Havzasında M.Ö. 1400-1350 olarak kabul edilmektedir. Bu yıllardan birkaç yüzyıl öncesinde bile Orta Anadolu'da yazılı kaynaklar gelişen tarihi, kültürel ve ticari olayları açıklamaya başlamıştır.

Ancak ne Batı İran'da, ne de Doğu Anadolu'da yaşanan olayları anlamamızda yardımcı olacak hiç bir yazılı kaynak mevcut değildir. Van Gölü Havzası ile ilgili tarihi olayların herhangi bir ülkenin yazılı kaynaklarına yansımaları, M.Ö. 1274 yılında olacaktır.

Bu havzanın kendine ait ilk yazılı belgesi ise çok daha geç bir döneme, bölümün başında da belirttiğimiz gibi, M.Ö. 832 yılına kadar ortaya çıkma şansı bulamayacaktır.

Kuzeybatı İran'da Erken Demir Çağda (Demir Çağ 1) yaşanan göç olayları, sadece bu ülke ile sınırlı kalmamıştır.

İran'a ilk İranlıları, yani Hind-Ari halk topluluklarını getiren göç dalgasının özellikle Hazar Denizi'nin kuzeyinden başlamış olduğu konusunda öneriler vardır.

Aynı coğrafi bölgedeki Doğu Anadolu toprakları, aynı göçün sonuçlarından olmasa bile benzer ve yine kuzeyden gelen bir göç dalgası ile etkilenmiş olmalıdır. Bunun aksi durumunda M.Ö. 2. binyılın son çeyreğinde bölgede gelişen siyasi olayları açıklamak zorlaşır.

Van Gölü Havzası'nda yaşayan ve artık yerli halk olarak tanımlayabileceğimiz insanlar, kültürel ve siyasi ivmelerinden oldukça uzaklaşmışlardır. Bütün bir ikinci binyıl boyunca kültürde ve siyasi organizasyonda gözlenen durgunluk, ancak bölgeye gelen yeni bir halk hareketinin itici gücü ile aşılabiliyordu. Bölgedeki yeni halkların ve bu halkların oluşturmaya başladığı yeni siyasi kırırdanmaların yazılı kaynaklara yansımaları hiç de uzun bir zaman almamıştır. Kuzeybatı İran'da kültürel etkinlikler, Haftavan Tepe ve Hasanlu gibi yerleşim yerlerinde yürütülen kazılardan elde edilen veriler ile bize sunulurken, Doğu Anadolu bu şanstı yoksundur. Ancak Doğu Anadolu ve özellikle Van Gölü Havzası'yla ilgili bilgi veren yazılı belgeleri de Kuzeybatı İran için bulmak mümkün olmamıştır.

DEMİR ÇAĞLAR:

İran arkeoloji terminolojisinde

Demir Çağ I = (Anadolu'da Erken Demir Çağ):

Yeni seramik: Gri renkli ve monokrom

Mimarideki ve ölü gömme geleneklerinde farklılık:

Hazar Denizinin kuzeyinden yöreye göç eden halklar: İlk İranlılar

Tunç Çağlarının sonu-Demir Çağın başı:

Van Gölü Havzasında Erken Demir Çağ: boyalı çanak çömlek kültürü. Dilkaya ve Karagündüz mezarlıklarında bu tür yok. Mezarlardan çıkan kaplar, genellikle kahverenkli veya devetüyü renkli olmak üzere tek renklidir.

Batı İran'a: Ari ırk

Van Bölgesi'ne: Ari olmayan bir halk topluğu geldi.

Asur'un Uruadri üzerine yaptığı ilk sefer 1274 tarihli olduğuna göre, göç olayının rahatlıkla 14. yüzyılın sonlarına tarihlenmesi mümkündür.

Asur?

Hitit ?

III. Mursilis > III. Hattusili